

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

*ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ
ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
ΚΑΙ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ
18, 2004*

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2006

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΤΟ ΚΑΡΑΜΠΟΥΡΝΑΚΙ ΚΑΤΑ ΤΟ 2004: Ο ΑΡΧΑΙΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ

Για τρίτη συνεχόμενη χρονιά, η έλλειψη επαρκούς χρηματοδότησης και η οικονομική ανασφάλεια που μαστίζει τα περισσότερα ανασκαφικά προγράμματα επηρέασαν και την πανεπιστημιακή ανασκαφή που διεξάγεται από το 1994 στο Καραμπουρνάκι. Ωστόσο, παρά τα πενιχρά οικονομικά μέσα αποφασίσαμε να διεξαχτεί και κατά το 2004 σε πολύ περιορισμένη έκταση η ανασκαφή στον αρχαίο οικισμό¹. Η ανασκαφική περίοδος διήρκεσε τέσσερις εβδομάδες, από 5-30 Ιουλίου².

Κατά την ανασκαφική περίοδο του 2004 (Σχ. 1) ερευνήθηκαν δύο μόνο τομές, διαστάσεων 4×4 μ., στην κορυφή της τούμπας³. Οι τομές αυτές (Εικ. 1-4) ανασκάφτηκαν για πρώτη φορά και η έρευνά τους κρίθηκε απαραίτητη, καθώς γειτνιάζουν με οικιακούς και αποθηκευτικούς χώρους του οικισμού που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον⁴. Αποκαλύφθηκαν οικιστικά κατάλοιπα του αρχαίου οικισμού που χρονολογούνται στην πλειονότητά τους στην αρχαϊκή περίοδο. Η έρευνα στην τομή 22-94β (Εικ. 1) υπήρξε εξαιρετικά διαφωτιστική για τη χρονική αλληλουχία των φάσεων που έχουν αποκαλυφτεί ως σήμερα στον αρχαίο οικισμό στο Καραμπουρνάκι, προσφέροντας ταυτόχρονα και μία σύνοψη αυτών. Ξεκινώντας από την επιφάνεια του εδάφους και προχωρώντας λίγο βαθύτερα στην τομή αυτή εντοπίστηκε με την έναρξη της ανασκαφής, πιθεώνας της νεότερης αρχαϊκής φάσης του οικισμού⁵. Ο πίθος (Α), που σώζεται από τον πιθεώνα αυτό, βρίσκεται στη βορειοανατολική γωνία της τομής και έχει χάσει το πάνω τμήμα του, όπως και οι υπόλοιποι σύγχρονοί του, προφανώς από τις μεταγενέστερες επεμβάσεις. Σε απόσταση 0,50 μ. προς τα νότια και σε βάθος 0,10 μ. πιο κάτω από τον προαναφερθέντα πίθο, εντοπίστηκε πιθάρι (Β)

1. Η ανασκαφή πραγματοποιήθηκε με 7.000 Ευρώ που δόθηκαν από το Πανεπιστήμιο. Σε αυτά προστέθηκαν τον Οκτώβρη, δηλαδή τρεις μήνες μετά τη λήξη της, άλλα 8.000 Ευρώ από το Υπουργείο Μακεδονίας και Θράκης. Και τους δύο αυτούς φορείς, καθώς και την ΙΣΤ' ΕΠΚΑ και ιδιαίτερα την προϊσταμένη της Ε. Τρακοσοπούλου, για την πάντα πρόθυμη αρωγή της στην ανασκαφή μας, τους ευχαριστούμε θερμά.

2. Στην ανασκαφή συμμετείχαν τρεις εργάτες και ασκήθηκαν 10 μεταπτυχιακοί και 30 προπτυχιακοί φοιτητές Αρχαιολογίας του ΑΠΘ και άλλων ελληνικών και ξένων Πανεπιστημίων. Υπεύθυνες των δύο ανασκαφικών τομών ήταν η Κ. Τσονάκα και η Ε. Τσακνή. Τον καθαρισμό και τη διαλογή της κεραμικής επέβλεπε η Ε. Μητσοπούλου, τη φωτογράφιση των τομών και των ευρημάτων η Δ. Κυριαφίνη, την ταξινόμηση του φωτογραφικού αρχείου η Ε. Χιώτη, τη συγκόλληση των κεραμικών ευρημάτων και την τακτοποίηση των αποθηκών οι Β. Λιάμη και Α. Παπαμαρτζιβάνου, ενώ τις εργασίες των καταγραφών ανέλαβαν οι Β. Σαριτανίδη και Χ. Τσαγκάλια. Τέλος, ο Κ. Γιαννούλας ασχολήθηκε με την ηλεκτρονική καταγραφή της κεραμικής στη βάση δεδομένων του συστήματος ψηφιοποίησης της ανασκαφής, που υλοποιείται σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Πολιτιστικής και Εκπαιδευτικής Τεχνολογίας στην Ξάνθη.

3. Πρόκειται για τις τομές 22-94α και 22-94β.

4. Η τομή 22-94α γειτνιάζει προς τα δυτικά με την τομή 22-93β μέσα στην οποία έχει αποκαλυφθεί μία νόγεια πλινθόκτιστη κατασκευή.

5. Βλ. σχετικά Μ. Τιβέριος, *Εγνατία* 5, 1995-2000, 302-303.

της παλαιότερης αρχαϊκής φάσης⁶, το οποίο σώζεται σε ύψος 1,35 μ. περίπου, με διαστάσεις ανάλογες με τους πίθους της ίδιας φάσης που βρέθηκαν σε προηγούμενες χρονιές. Σύγχρονό του πιθάρι (Γ) αποκαλύφτηκε και κοντά στη νότια παρειά της τομής.

Η ανεύρεση, σε βάθος 1,10 μ. από τη σημερινή επιφάνεια του εδάφους και σε στρώματα κάτω από αυτά των πιθεώνων, μιας τυπικής πλέον για το Καραμπουρνάκι, ημιυπόγειας κυψελόμορφης κατασκευής, αποδεικνύει και τη χρονολογική σχέση της με τις λιθόκτιστες και πλινθόκτιστες οικίες του οικισμού (Εικ. 2). Οι κυψελόμορφες αυτές κατασκευές είναι παλαιότερες από τις υπέργειες, όπως ήδη είχαμε υποθέσει νωρίτερα, χωρίς όμως να υπάρχει ανασκαφική επιβεβαίωση. Φυσικά δεν αποκλείεται η περίπτωση κάποια από τα υπόσκαπτα αυτά να χρησιμοποιήθηκαν και κατά τις νεότερες φάσεις του οικισμού. Στη βορειοδυτική γωνία του σκάμματος 22-94β, αποκαλύφτηκε μια τέτοια κατασκευή⁷, ο τύπος της οποίας γνωρίζουμε από τις πηγές ότι ονομαζόταν στη Μακεδονία «άργελα». Το πάνω μέρος της είχε καταστραφεί για να χτιστεί ο πιθεώνας της παλαιότερης αρχαϊκής φάσης. Ο λιθοσωρός που την κάλυπτε είναι πιθανόν να σχετίζεται με την αρχική μορφή της, καθώς τα υπάρχοντα στοιχεία από άλλες αντίστοιχες κατασκευές στο Καραμπουρνάκι, δείχνουν πως η ανωδομή τους αποτελείτο από λίθους και πλίνθους.

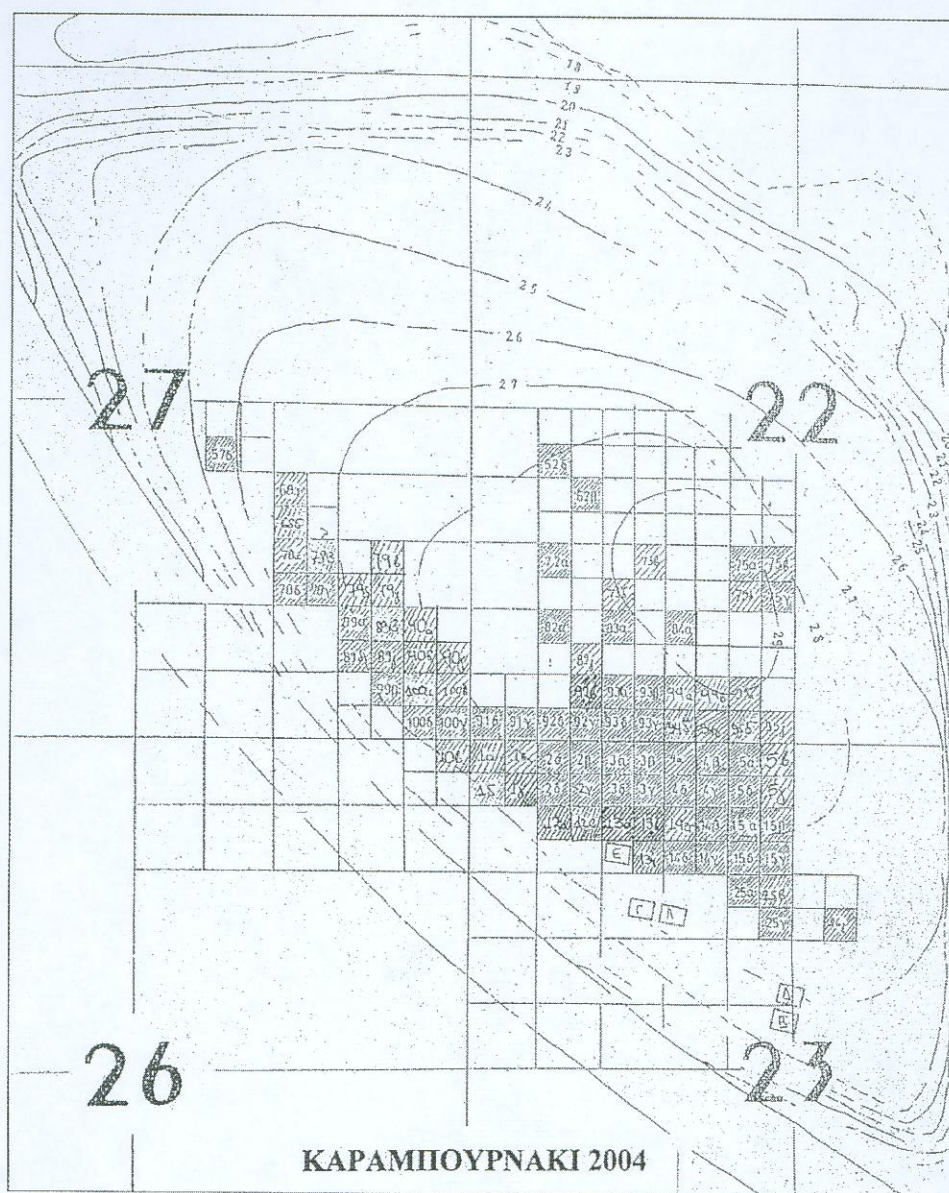
Εκτός από τη συγκεντρωτική εικόνα των αρχιτεκτονικών καταλοίπων, η ανασκαφή της ίδιας τομής (22-94β) έφερε στο φως και νέα στοιχεία. Στο νοτιοανατολικό τμήμα της, σε στρώμα που σχετίζεται με την ημιυπόγεια κατασκευή και σε βάθος 1,34 μ., αποκαλύφτηκε ένας λάκκος εστίας, διαμέτρου περίπου 1,20 μ. και βάθους 0,75 μ. (Εικ. 2). Η κατασκευή αυτή χρησίμευε προφανώς ως φούρνος και ονομάστηκε συμβατικά «λάκκος ψησίματος», γιατί περιείχε ένα παχύ στρώμα καύσης (0,25 μ. περίπου) με πολλή στάχτη, οστά, όστρεα, λίγες πήλινες επενδύσεις από εστίες και αρκετή χρηστική κεραμική με έντονα ίχνη καύσης. Τόσο η «ντόπια» όσο και η εισαγμένη κεραμική από το εσωτερικό του λάκκου χρονολογούνται από τα τέλη του 8ου έως το πρώτο μισό του 7ου αι. π.Χ.

Στο νοτιοδυτικό τμήμα της τομής, 0,20 μ. βαθύτερα από τον «λάκκο της εστίας» και κοντά σ' αυτόν, αποκαλύφτηκε μια δεύτερη κατασκευή που ονομάστηκε συμβατικά «λάκκος προπαρασκευής τροφής» (Εικ. 2). Στο εσωτερικό του βρέθηκε λιγότερη στάχτη απ' ό,τι στον προηγούμενο λάκκο, αλλά υπήρχαν περισσότερες πήλινες επενδύσεις, κάποιες μάλιστα και με κόκκινο επίχρισμα, σκωρίες, οστά, όστρεα και άφθονη χρηστική κεραμική. Μέσα στην κατασκευή, η οποία ίσως είχε ένα είδος ανοίγματος στα νοτιοδυτικά, διακρίνονται, ο ένας πάνω στον άλλο, δύο πήλινοι δίσκοι με περιχέλωμα που χρησίμευαν στην προετοιμασία και την τοποθέτηση των φαγητών⁸. Κατά τον καθαρισμό της κατασκευής εντοπίστηκαν και ορισμένοι λίθοι γκριζοπράσινου χρώματος με επίπεδη επιφάνεια, οι οποίοι ίσως χρησιμοποιούνταν για

6. Μ. Τιβέριος, *Εγνατία 5*, 1995-2000, 303.

7. Η πάνω διάμετρος είναι 1,20 μ., η κάτω 0,66 μ. και σώζεται σε ύψος 1,20 μ.

8. Παρόμοιες κατασκευές γνωστές από τη Σίνδο και τον Καστανά, βλ. Μ. Τιβέριος – Σ. Γυματζίδης, *ΑΕΜΘ* 15, 2001, 304 σημ. 12.

Σχ. 1: Τοπογραφικό της τούμπας με τις ανασκαμμένες τομές.

την τοποθέτηση των μαγειρικών σκευών. Με βάση την κεραμική του, που χρονολογείται στα τέλη του 8ου και τον 7ο αι. π.Χ., ο «λάκκος προπαρασκευής τροφής» φαίνεται πως ήταν σύγχρονος με τον «λάκκο ψησίματος», αλλά και με την ημιυπόγεια κυψελόμορφη κατασκευή.

Ακριβώς δίπλα στην τομή 22-94β, προς τα δυτικά, ανοίχτηκε η δεύτερη τομή που ερευνήθηκε κατά το 2004, η 22-94α (Εικ. 3). Η υποθεμελίωση ενός τοίχου, από ακατέργαστους αργούς λίθους, διατρέχει διαγώνια με κατεύθυνση από ΝΑ προς ΒΔ την τομή, χωρίζοντάς την στα δύο. Στο υπόλοιπο σκάμμα αποκαλύφτηκε και μια σχιστολιθική πλάκα με πολλές βαθύνσεις στην πάνω επιφάνειά της.

Στη νοτιοδυτική γωνία της τομής 22-94α και σε βάθος περίπου 0,60 μ. από τη

Η κεραμική που αποκαλύφθηκε στο υπόλοιπο σκάμμα, αλλά και στο γειτονικό, καλύπτει όλες σχεδόν τις κατηγορίες που γνωρίζουμε ήδη από τον οικισμό. Από τα όστρακα της «ντόπιας» κεραμικής ξεχωρίζουν εκείνα των γεωμετρικών αμφορέων με ομόκεντρους κύκλους, των αγγείων της εποχής σιδήρου (κυρίως φιάλες και οινοχόες), της ασημίζουσας κεραμικής, των μεγάλων οινοχοών με γραπτή ή στιλβωτή διασκόσμηση, των κρατηρόσχημων και των σταμνοειδών αγγείων και τέλος των ωοκέλυφων αγγείων, κυρίως κυλίκων, καθώς και ένα μεγάλο ερυθροβαφές κρατηρόσχημο αγγείο με διχαλωτές λαβές που έχουν κομβιόσχημη απόληξη (Εικ. 5).

Τα όστρακα των εισαγμένων αγγείων παρουσιάζουν τη γνωστή αξιοσημείωτη ποιότητα και ποικιλία εργαστηριακών προελεύσεων, που έχουμε διαπιστώσει από τις μέχρι σήμερα έρευνές μας στον αρχαίο οικισμό. Τα γεωμετρικά όστρακα προέρχονται κυρίως από ευβοϊκά ανοικτά αγγεία, ενώ λίγα ανήκουν σε αγγεία από την Αττική και την ανατολική Ελλάδα. Στην πλειοψηφία τους χρονολογούνται στην ύστερη γεωμετρική και στην υπογεωμετρική περίοδο.

Πολύ περισσότερα είναι τα όστρακα των αρχαϊκών χρόνων, κατά κύριο λόγο από διάφορα κεραμικά εργαστήρια της ανατολικής Ελλάδας, όπως κύλικες με πουλιά, ιωνικές κύλικες και πινάκια, χιώτικοι κάλυκες και άλλα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το τμήμα μελανόμορφου λέβητα με την παράσταση ενός άνδρα που σέρνει ταύρο, ίσως κλαζομενιακού εργαστηρίου. Από τα άλλα αρχαϊκά εργαστήρια, ήδη καλύτερα γνωστά από τις προηγούμενες χρονιές, εκπροσωπούνται επίσης τα κορινθιακά, τα αττικά και τα λακωνικά μελανόμορφα και μελαμβαφή αγγεία. Ιδιαίτερη μνεία αξίζει να κάνουμε (Εικ. 6) επίσης σε δύο τμήματα από κορινθιακό λουτήριο, με ανάγλυφη διακόσμηση από ανθέμια και ιωνικό κυμάτιο, που βρέθηκαν σε διαφορετικά σημεία και βάθη της μιας τομής (22-94β) και τα οποία πιθανόν συνανήκουν με τμήμα παρόμοιου λουτηρίου που είχαμε βρει το 2002 σε άλλη τομή. Από τα υπόλοιπα μικροαντικείμενα (Εικ. 7) αναφέρουμε μόνο ένα ασυνήθιστο ανθρωπόμορφο πήλινο ειδώλιο που φέρει περιδέριο.

Πέρσι ήρθαν στο φως και δύο όστρακα από κυπρο-φοινικικές οινοχόες με σφαιρικό σώμα (Εικ. 8). Ανήκουν σε μια αρκετά διαδεδομένη στην ανατολική Μεσόγειο και στο ανατολικό Αιγαίο (Κρήτη, Δωδεκάνησα) κατηγορία κεραμικής, διακοσμούνται με μικρούς ομόκεντρους κύκλους με μελανή βαφή πάνω σε ερυθρό επίχρυσμα («Black-on-Red Ware») και χρονολογούνται στην κυπροαρχαϊκή περίοδο (725-600 π.Χ.)⁹. Με τα όστρακα αυτά, σε συνδυασμό και με άλλα από φοινικικά αγγεία που βρέθηκαν παλαιότερα στην ανασκαφή μας, ενισχύονται οι ενδείξεις για την παρουσία Φοινίκων εμπορών στην περιοχή.

Θα θέλαμε επίσης να μνημονεύσουμε και τις άλλες εργασίες που διεξήχθησαν πέρσι, παράλληλα με την ανασκαφή, στο κτήριο του παλιού Κτηνιατρείου και ήταν ιδιαίτερα εντατικές και αποδοτικές. Πρόκειται για τη συγκόλληση, την καταγραφή,

9. Για την κυπριακή ή κυπρο-φοινικική καταγωγή αυτών των αγγείων και τις μιμήσεις τους βλ. U. Gehrig – H. G. Niemeyer (επιμ.), *Die Phönizier im Zeitalter Homers* (1990) 63 εικ. 49, 151-152 αρ. 70-72· N. Σταμπολίδης – Α. Καρέτσου (επιμ.), *Ανατολική Μεσόγειος. Κύπρος – Δωδεκάνησα – Κρήτη, 16ος-6ος αι. π.Χ.* (1998) 148-150 αρ. 100-106· N. Σταμπολίδης (επιμ.), *Πλόες. Από τη Σιδώνα στη Χουέλβα. Σχέσεις λαών της Μεσογείου, 16ος-6ος αι. π.Χ.* (2003) 254-5, 257-261.

τη σχεδίαση, τη φωτογράφιση και την αρχειοθέτηση των ευρημάτων από τις προηγούμενες ανασκαφικές περιόδους. Χάρη στη συστηματική εκτέλεση των παραπάνω εργασιών και την εμπειρία που έχουμε πλέον αποκτήσει, η επεξεργασία του ανασκαφικού υλικού προχωρά με ταχείς ρυθμούς και έχει ήδη ολοκληρωθεί η καταγραφή όλων των ευρημάτων από το 1994 μέχρι και το 2002.

Συμπερασματικά, γίνεται προφανές ότι οι περσινές ανασκαφικές έρευνες, αν και πολύ περιορισμένες, μας έδωσαν σημαντικά στοιχεία σχετικά με τη χρονολόγηση των οικιστικών φάσεων του αρχαίου οικισμού και σχετικά με την παρουσία, για πρώτη φορά σε ολόκληρο τον βορειοελλαδικό χώρο και την περιοχή του Εύξεινου Πόντου, κυπρο-φοινικικής κεραμικής. Επιβεβαίωσαν επίσης κατά κάποιον τρόπο και τη χρήση των ημιυπόγειων κατασκευών ως οικιών, γιατί μόνον έτσι δικαιολογείται η ύπαρξη στον εξωτερικό τους χώρο των κατασκευών που σχετίζονται με την προετοιμασία και το ψήσιμο της τροφής. Σε παρόμοιες ημιυπόγειες κατοικίες σε οικισμούς του Εύξεινου Πόντου, όπως στο Berezan και την Ολβία, παρόμοιες κατασκευές βρίσκονται και στο εσωτερικό των σπιτιών¹⁰.

Θεσσαλονίκη, ΑΠΘ
Ξάνθη, Ινστιτούτο Πολιτιστικής και Εκπαιδευτικής Τεχνολογίας

EXCAVATIONS AT KARABOURNAKI IN 2004: THE ARCHAIC SETTLEMENT

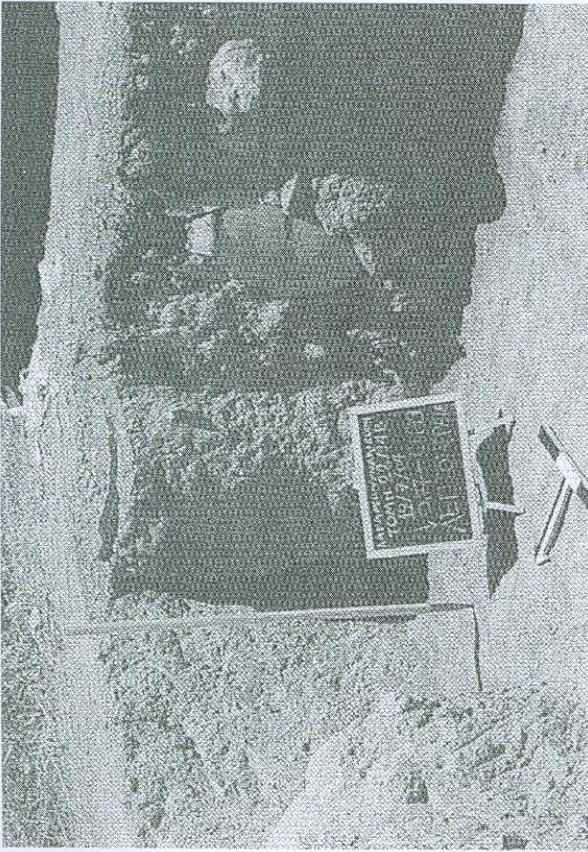
by MIHALIS TIVERIOS – ELENI MANAKIDOU – DESPINA TSIAPAKI

The excavation was very limited in 2004, owing to inadequate funding. Only two trenches were investigated (22-94α and 22-94β), yielding habitation remains of the ancient settlement dating mostly to the Archaic period. The investigation of section 22-94β (Figs. 1, 2) was very enlightening for the chronological sequence of the phases that have been uncovered so far, also offering an overview of these. Architectural remains survive here that relate to the *pitheones* of both the later and the earlier phase, as also to the older of the two semi-subterranean beehive structures.

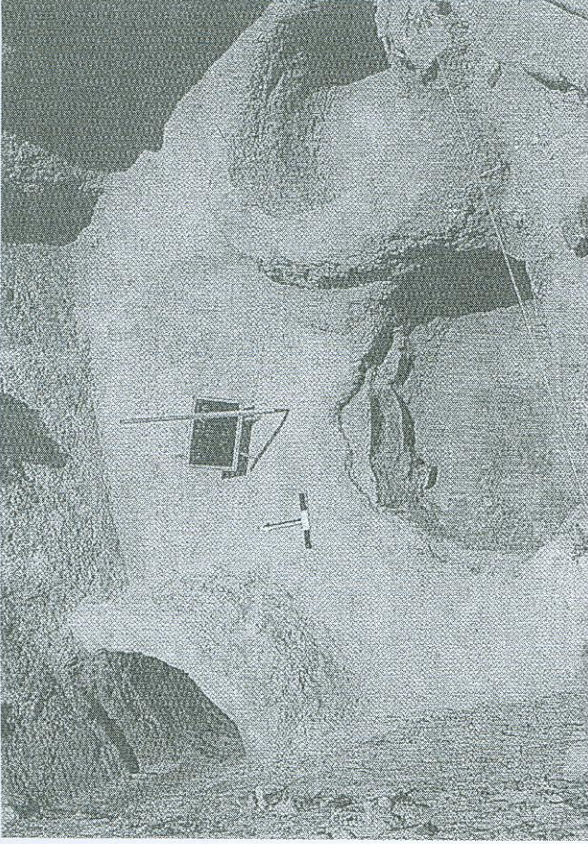
The 2004 excavation uncovered a cooking pit in section 22-94β, which contained a thick layer of burnt fill containing bones, shells, clay used to line the hearth, and a quantity of pottery. The latter dates the pit to between the end of the 8th and the first half of the 7th c. Beside this pit another was found, the finds from which show that it was a food preparation pit contemporary with the first. The pottery finds from these two pits are similar, representing mainly local Grey Ware cooking vessels, oinochoes, and eggshell kylikes, while the imported wares are mainly amphoras (Attic SOS, Corinthian, and Chian) for transporting oil and wine.

The pottery (Figs. 5, 6) discovered during the 2004 excavation is similar to that found in previous years and includes local (Geometric amphoras, Iron Age vessels, Silver Ware, Eggshell Ware) and imported vessels of the Late Geometric and Subgeometric period (from Euboia, Attica, and eastern Greece) and especially of the Archaic period (from eastern Greece, Attica, Corinth, and Lakonia). The presence, again, of Cypro-Phoenician pottery (Fig. 8) in the 2004 excavation supports earlier evidence of the presence of Phoenician merchants in the area.

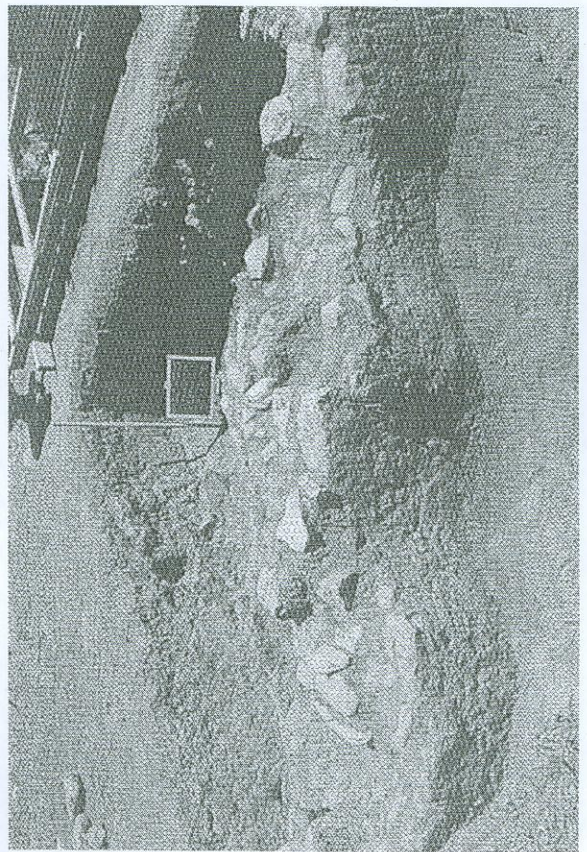
10. Μ. Τιβέριος – Ε. Μανακίδου – Δ. Τσιαφάκη, ΑΕΜΘ 14, 2000, 212 σημ. 9.

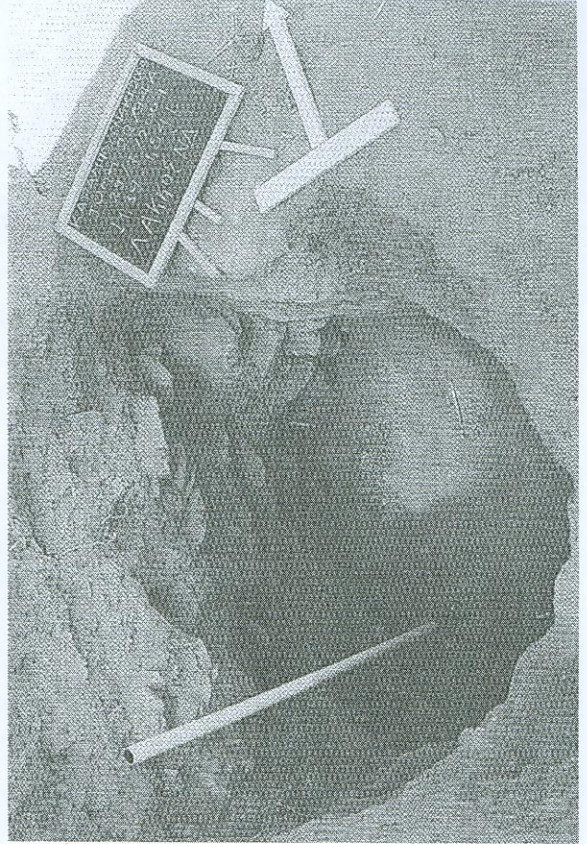
1

2

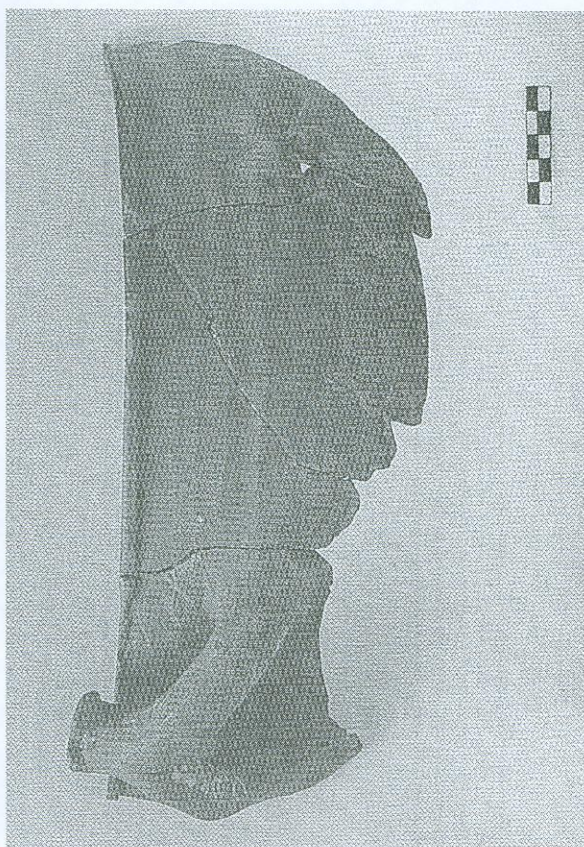

3

4

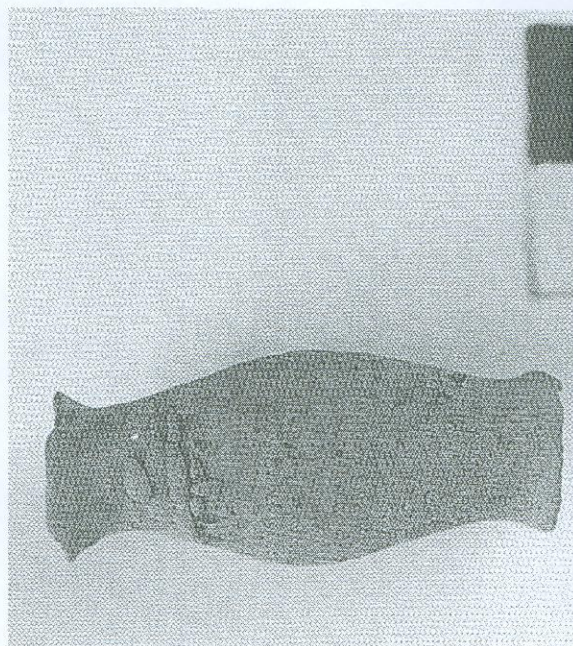
1. Αποψη της τομής 22-94β, από ΝΔ. 2. Γενική άποψη της τομής 22-94β, από ΝΔ. 3. Γενική άποψη της τομής 22-94α, από ΝΔ. 4. Λάϊκος στη νοτιοδυτική γωνία της τομής 22-94α.

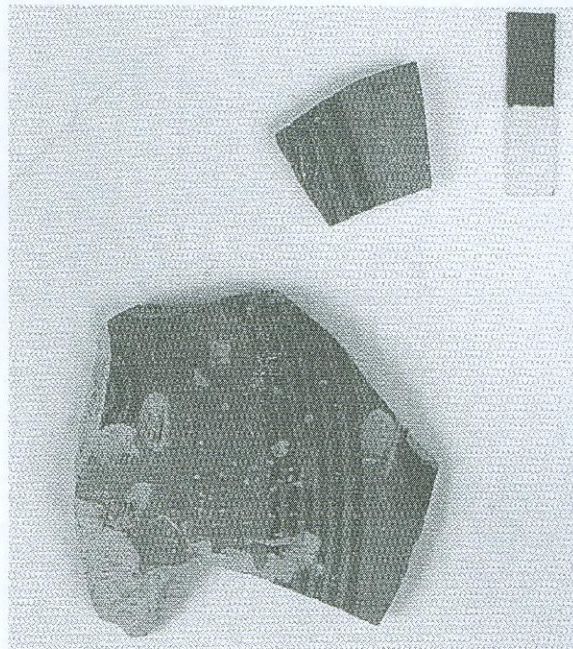
5

6

7

8

5. Κρατήρ-όσχημο αγγείο. 6. Τμήματα κορινθιακού λουτηρίου. 7. Πήλινο ειδώλιο. 8. Οστρακα από κοπρο-φοινικακές ανοχές.